

Sverige:

Arbetarkultur - eet etnologiskt perspektiv

Af Mats Lindqvist, Orvar Löfgren og Magnus Wikdahl

Indledning

För eet tiotal år sedan hade studiet av arbetarklassens historia och livsvillkor en ganska perifer ställning i det svenska forskarsamhället. Idag är situationen radikalt annorlunda. Arbetarstudier bedrivs inom de flesta kultur- och samhällsvetenskapliga discipliner. Eftersom det ofta är inom detta område man prövat teoretiska nyorienteringar har dessa studier fått stor betydelse för den generella debatten både i teoriutvecklingen och den vetenskapliga praktiken.

Så omfattanda är denna forskning idag att den är svår att överblicka. Däremot är det möjligt att urskilja vissa huvudlinjer i arbetarforskningens utformning och inriktning under de senaste åren.

Särskilt inom sociologi och socialhistoria har man sysslat med studier av den svenska arbetarklassens framväxt och organisationsformer, av arbetsliv och klassmedvetande. Denna inriktning har gjort sociologin mer historiskt medveten och vitaliserat teoridebatten inom historievetenskapen.

Däremot har försöken att studera arbetarklassens liv i termer av arbetarkultur varit färre, ävan om detta perspektiv under sista tiden blivit alltmer uppmärksammat. Själva termen arbetarkultur har dock använts i så många skiftande betydelse och sammanhang att den blivit svårhanterlig. Hasse Alfredsson klagar i en scenmonolog över »att nu kan inte en jobbare ta sig en prickigkorvsmörgås på verkstadsgolvet utan att det ska kallas för arbetarkultur« - är allting kultur?

Bakom denna förvirring ligger olika kulturvetenskapliga traditioner och olika sätt att definiera ordet kultur. Inom de estetiska disciplinerna (konst-, litteratur-, teatervetenskap etc) arbetade man länge med ett ganska snävt kulturbegrepp som definierade vissa expressiva aktiviteter som kultur, närmast i anslutning till det klassiska bildningsbegreppet. När man inom dessa vetenskaper började intressera sig för arbetarkulturen, var det i ett medvetet försök att spränga ramarna för det traditionella, borgerliga kulturbegreppet. Fortfarande kom dock beteckningen arbetarkultur främst att gälla vissa institutionaliserade aktiviteter: man studerade arbetarlitteratur, arbetarteater och försöken att utveckla en proletär motoffentlighet, man granskade kulturdebatten och kulturpolitiken inom den organiserade arbetarrörelsen.¹

Efterhand har man, inte minst med inspiration från dansk forskning, breddat sitt studiefält och därmed närmat sig den kulturvetenskapliga tradition som främst utvecklats inom antropologi och etnologi (folklivsforskning). Här

har man med kultur vanligen menat en grupp människors *livsform* eller mer begränsat definierat kultur som *kollektivt medvetande*, dvs en grupps gemensamma erfarenheter, tankemönster och värderingar.

De skiftande forskningstraditionerna har givit oss många bud på vad arbetarkultur är eller bör vara, och den mångtydigheten måste vi nog leva med. Att försöka tvinga fram en gemensam definition är inte bara meningslöst utan direkt ofruktbart. Snarare bör vi se kulturbegreppet som en strategisk term, ett forskningsperspektiv som kan tillämpas på arbetarklassens liv och medvetandeformer - ett perspektiv som kan och bör ges skiftande inriktning och avgränsning i olika discipliner och vetenskapstraditioner.

Studiet av arbetarkultur blir då en av många aspekter som kan läggas på arbetarklassens liv, och det finns ingen anledning att försöka inhägna och avgränsa 'studiet av arbetarkulturen' som ett nytt forskningsrevir i det redan hårt specialiserade forskarsamhället. Öppenhet och gränsöverskridande måste uppmuntras.

Den etnologiska forskningstraditionen

I det följande kommer vi främst att diskutera ett etnologiskt perspektiv på studiet av arbetarkultur med utgångspunkt i våra erfarenheter från projektet *Kulturgränser och klassgränser. En etnologisk studie av kulturförändring och samhällsutveckling i Sverige 1880 - 1980* vid Etnologiska institutionen, Lunds universitet.²

Det bör framhållas att vårt arbete representerar ett av många etnologiska synsätt, och det kan därför vara skäl att kort beröra den ämnestradition vi är produkter av och exemplifiera annan aktuell forskning inom svensk etnologi.

Inom etnologin eller folklivsforskning som ämnet tidigare hette var studiet av arbetarklassen länge ett ovanligt studieobjekt, liksom i de flesta andra humanistiska vetenskaper. De första generationerna av etnologer var upptagna av att rädda vad de såg som spillrorna av en döende allmogekultur.

När de första arbetarstudierna gjordes under 1930- och 40-talen kom arbetarna främst att betraktas som en social kategori vid sidan av bönderna. I 30-talets anda av klassförsoning menade man även att 'den gamla arbetarkulturen' borde dokumenteras likaväl som 'den gamla bondekulturen', och symptomatisk nog var det främst förindustriella arbetarkategorier och -miljöer som fick representera arbetarklassen. Betoningen låg på speciella yrkes- och hantverkargrupper med en övervikt för landsbygdens arbetare.³

Socialdemokratiens maktövertagande gjorde det även mera legitimt att skriva arbetarnas kulturhistoria, ofta på ett sätt som ställde 'de onda gamla dagarna' mot det nya samhället, präglat av jämlikhet, välfärd och utvecklingstro.

I efterhand är det lätt att kritisera den teorilöshet som kännetecknade dokumentationen av olika arbetarmiljöer, men inte minst tack vare den omfattande insamlingen av arbetarminnen som Mats Rehnberg i samarbete med fackföreningsrörelsen startade vid Nordiska museet under 1940-talet har vi idag skildringar av den tidiga industrialismens arbetarvardag som utgör en viktig forskningsresurs.⁴

Vid denna tid var det endast etnologerna som intresserade sig för vardagens historia och försökte beskriva arbetarklassens liv i termer av arbetets och fritidens rutiner, umgängesformer, konsumtionsvanor etc - ämnen som för historikerna tedde sig kuriosamässiga och oväsentliga.

Under 1950- och 60-talen gjordes flera, ofta lokalt avgränsade studier av arbetarmiljöer och arbetargrupper. Perspektivet var vanligen historiskt-beskrivande, och begreppet klass användes fortfarande som en social kategori, inte som ett analytiskt verktyg för att beskriva motsättningar och konflikter i samhällsstrukturen.⁵

Ganska sent under 1970-talet kom etnologerna att inspireras av den nya debatten kring arbetarklassen som forskningsobjekt och försöken att utveckla en historiematerialistisk analys som kunde förena studiet av vardagskulturen med samhällsstrukturen.

Ett betydelsefullt arbete har utförts av Gösta Arvastson i hans brett upplagda studier av flera arbetargenerationer vid några storindustrier i Göteborg. Genom flera års intervjuarbete har han inte bara kartlagt de markanta kultur-skillnaderna mellan olika arbetsplatser utan även visat på motsättningarna mellan olika generationer- från 1920-talet och fram till dagsläget. Hans ambition att ställa industrier med mycket olika struktur och traditioner mot varandra har visat sig högst givande, liksom hans förmåga att gripa och förmedla de vardagliga erfarenheterna och känslorna i arbetet.⁶

I Göteborg arbetar även Sven B. Ek med ett projekt kring arbetarkultur och kulturpolitik, som anknyter till hans tidigare studier av arbetarmiljöer.⁷

Vid Institutet för folklivsforskning i Stockholm sysslar flera etnologer med temat arbetarkultur. Bl.a. har Stefan Boman analyserat arbetarrörelsen och dess musikkultur under 1900-talet i termer av klassmedvetande och förborgerligande.⁸

En annan stockholms-etnolog, Billy Ehn, har gjort en intensivstudie av en stockholmsindustri genom deltagande observation. Hans undersökning *Arbetets flytande gränser* är inte bara ett utmärkt exempel på arbetsplatsetnografi utan även ett viktigt försök att länka ett interaktionistiskt perspektiv till makro-orienterade studier.⁹

Påfallande är även att flera muséer under senare tid intresserat sig för en dokumentation av arbetarkulturen.¹⁰

Detta som några exempel på aktuell forskning. Anders Gustavsson har gjort en bibliografisk översikt av etnologiska arbetarstudier, som illustrerar både expansionen och den teoretiska omorienteringen under de senaste decennierna.¹¹

Trots mångfalden är det möjligt att urskilja en etnologisk profil i studiet av arbetarkultur. Den visar sig bl.a. i användandet av traditionella etnologiska tekniker: eget fältarbete, samtalsintervjuer, livshistorier och ett ganska oortodoxt botaniserande i vitt skilda källmaterial - arbetarkulturen manifesteras inte bara i tal och skrift utan även i ting och symboler. Med etnologins vardagsperspektiv har man konsekvent sökt efter sådana erfarenheter, minnen och

kunskaper som inte dokumenterats i officiella källor och mer traditionell historieskrivning. Det är alltså främst kvalitativa tekniker man utnyttjat och till detta kommer ofta en strävan att kombinera ett historiskt och nutida perspektiv: att använda historien för att problematisera nuet och vice versa.

En forskningsöversikt urartar lätt till en skönmålning. Inom etnologin är fortfarande det mesta ogjort när det gäller att problematisera studiet av arbetarkultur, och att vidareutveckla både en materialistisk kulturteori och konkreta forskningsstrategier. Till skillnad från andra forskarmiljöer har heller inte diskussionen kring arbetarkulturstudiets målsättning förts i någon större utsträckning.

I det följande vill vi diskutera några av de försök vi gjort att problematisera studiet av arbetarkultur inom projektet *Kultur- och klassgränser*. Vi har fortfarande inte hunnit särskilt långt i vårt arbete och har därför anledning att ställa fler frågor än vi kan besvara.

Arbetarkultur som subkultur och motkultur

Kulturgränser och klassgränser startade som ett projekt sommaren 1978 med ambitionen att studera grundläggande förändringar i svensk kultur under 1900-talet. Vi ville analysera det kulturbygge som ägt rum inom skilda klasser och grupper i det svenska samhället och granska hur kulturkamp och klasskamp kopplats under skilda epoker.

Hur skapar olika klasser och samhällsgrupper egna livsformer och kultur-mönster i 1900-talets samhälle? Vilka kulturella arv förs vidare inom gruppen och mellan generationerna, hur bearbetas och införlivas kulturella influenser utifrån, vilken kontinuitet och förändring kan vi iakttaga över tid inom t.ex. borgerliga skikt och olika segment av arbetarklassen?

Målet är inte att skriva kultur- eller socialhistoria utan främst att utveckla en typ av kulturanalys där förhållandet mellan samhällsstruktur och individuella erfarenheter, mellan överordnade ideologier och vardagskultur studeras. Det historiska perspektivet är viktigt liksom det komparativa. Vi vill ställa olika klasskulturer och delkulturer mot varandra, och då med en betoning av hur individuella upplevelser av identitet och klassgränser förhåller sig till klasssamhällets förändring.

De första årens arbete har bl.a. redovisats i en studie av den borgerliga kulturens förankring i sekelskiftets Sverige och hur denna dominerande kultur konfronteras med andra livsformer.¹² Vi arbetar nu med motsvarande analyser av arbetarklassens kulturbygge, dess motstånd mot och avhängighet av den dominerande kulturen. Själva utgångspunkten för projektet är en strävan att analysera det komplicerade spänningsförhållande som råder mellan borgerlig kultur och arbetarkultur, inte att studera dem var för sig. Arbetarklassens kulturbygge kan inte förstås utan att relateras till den borgerliga kulturens expansion och officiella ställning. Det är själva dynamiken i konfrontationerna mellan dem vi vill åt, både på ett mer strukturellt och makro-orienterat

plan såväl som i det konkreta mötet mellan människor ur de olika klasskultu-
rerna, under arbetet, på fritiden, i kontakten med offentliga institutioner.

Naturligvis är vi medvetna om att 1900-talets kulturförändring inte kan re-
duceras till en enkel motsättning mellan två klasskulturer. Arbetarkultur och
borgerlig kultur är etiketter som kan dölja en avsevärd kulturell differentie-
ring inom klasserna, och även kulturella motsättningar som skär tvärs igenom
dessa kategorier. Som analytiskt renodling av den centrala polariteten i 1900-
talets svenska klasstruktur ter sig dock denna förenkling motiverad.

Vi har intresserat oss en hel del för hur arbetarklassens liv och kultur be-
skrivs i den borgerliga offentligheten, och hur denna syn på »folket« kommer
att färga myndigheternas försök att organisera och reformera arbetarnas liv.

Stereotyperna om arbetare får ofta formen av *symbolisk inversion*, dvs. bor-
gerskapet definierar sig indirekt genom att karakterisera sin sociale motpol.
Arbetarna blir det som borgerskapet inte är: okontrollerade, odisciplinerade,
oförnuftiga, ansvarslösa, njutningslystna, högröstade, kroppsliga, orena... I
sekelskiftets Sverige definierades arbetarklassens livsmönster sällan som en
alternativ kultur utan som en *defekt* kultur eller som brist på kultur. Det liv
som levdes i arbetarklassen var ett ofärdigt råmaterial, som måste förbättras
förädlas och disciplineras till et högre kulturellt utvecklingsstadium.¹³

I takt med att den borgerliga kulturen förvandlas till den självklara kultu-
ren, det naturliga sättet att leva, kunde arbetarnas livsformer tolkas i termer av
avvikelser från normaliteten snarare än som motkultur.

Denne problematik blir speciellt viktig i analysen av 1930- och 40-talen, då
grunden till det svenska folkhemmet och den socialdemokratiska välfärdspoli-
tiken lades.

Den nya grupper av politiker, planerare, tekniker och vetenskapsmän som
drog upp riktlinjerna för det rationella folkhemsbygget, såg sig själv som som
den nya tidens män, i opposition till en traditionell borgerlighet. En närmare
analys av deras världsbild visar dock att de övertog en rad kulturella grund-
strukturer från en äldre borgerlig föreställningsvärld, ofta på ett högst omed-
vetet plan. Klyftan mellan samhällsdebattörernas visioner och arbetarklas-
sens vardag blev gärna stor i 1930-talets Sverige, inte minst därför att man
ibland kan finna ett spirande folkförakt - en rationalitetens patriarkalism - i de
myndiga uttalanden om hur folk borde leva eller i hur liten grad folket förstod
sitt eget bästa.¹⁴

Men vilken effekt hade dessa försök att reformera arbetarklassens liv och
kultur? För oss stod det snart klart att et begrepp som »förborgerligande« var
en dålig etikett på konfrontationen mellan borgerlig livsstil och arbetarkultur.

Framförrallt fann vi att både den officiella debatten och de officiella källor-
na lätt gav en missvisande bild av arbetarklassens kulturmönster och relatio-
ner till borgerligheten.

För det första ter sig lätt den borgerliga hegemonin starka än den i verklig-
heten är, just därför att man lätt betraktar en epok som folkhemsbygget genom
borgerlighetens linser och via dess medier och institutioner. Arbetarnas kul-

tur blir osynlig därför att den saknar de formaliserade och institutionaliserade uttryck som den »offentliga« kulturen har. I jämförelse med den borgerliga livsstilen ter sig arbetarkulturen fattig och oartikulerad. Vi måste ständigt akta oss för att, så att säga, bedriva kulturanalys på den borgerliga kulturens premisser i vår kartläggning av vardagsliv och föreställningsvärld i andra miljöer.

I en del försök att rekonstruera en proletär motoffentlighet i det tidiga 1900-talets Sverige har man begått misstaget att använda den borgerliga kulturens referensramar i sökandet efter en arbetarkultur. Man har i allt för hög grad sett på institutioner som arbetarlitteratur, arbetarteater, arbetarföreningar, Folkets hus etc.

Sådana fenomen, hur viktiga de än är, leder oss knappast in till kärnan i det vi kallar arbetarkultur. Det behövs en mycket mer förutsättningslös kartläggning med ett inifrånperspektiv som försöker gripa denna kultur genom dess egna kategorier. Vad var viktiga kulturella teman i olika arbetargrupperns vardag och livsform, hur byggdes identiteter och gemensamma erfarenheter upp? Hur såg floran av informella institutioner och samvaroformer ut: söndagsutflykterna, historieberättandet på jobbet, kvinnornas kaffestunder i grannköken, männens kvällar på ölcaféet eller diskussionerna på fackföreningsmöten.

En sådan rekonstruktion försvåras av källäget. Den borgerliga kulturens hegemoni innebär inte bara att andra kulturformer blir undanskymda, de kommer heller inte att lämna så tydliga avtryck i källmaterial och samtida debatt. En konsekvens av detta är att studiet av arbetarkulturen främst får bedrivas genom fältarbete och intervjuer.

Det är denna beprövade etnologiska teknik som kommit till användning i de delprojekt som behandlar arbetarklassens kulturmönster under 1900-tallet.

Självä ordet förborgerligande leder lätt tanken fel i studiet av arbetarkulturens livsmönster och livsideal. Det vi kan se som förborgerligande i arbetarklassens anammande av nya kulturmönster eller livsstilar kan vara ytfenomen. Bliar arbetare borgerliga för att de skaffar sig finrum, hatt eller protokollsböcker? Återigen gäller det att studera mötet mellan borgerlig kultur och arbetarkultur inte i termer av kulturspridning och enkel reproduktion av borgerliga mönster, utan som en bearbetning och ombildning. Borgerliga element länkas in i nya sammenhang, ges en annan symbolladdning - formen kan vara densamma men innebörden ny. Vi bör akta oss för att skissera en bild av kulturell indoktrinering där mottagarna, »folket« framställs som hjälplösa objekt eller passiva kulturkonsumenterna.

Lika farligt kan det vara att så här i efterhand sitta och tala om arbetarrörelsens svek mot den ursprungliga, proletära kulturen. En sådan analys blir gärna ohistorisk om forskaren inte förmår att sätta sig in i både de drömmar, ambitioner och förhoppningar som fanns i arbetarklassen, även hos många av dess ledare, och de reella materiella villkoren och kampen i vardagen för ett dragligare liv. Varje epok måste analyseras utifrån sina egna samhällseliga förutsättningar och kulturella premisser.

Resonemang kring arbetarklassens förborgerligande kopplas ofta till vad man skulle kunna kalla den *devolutionistiska* premissen inom arbetarkulturforskningen, dvs. tendensen att tolka arbetarkulturens förändring i termer av sönderfall, upplösning, desintegration. Bakom en sådan kultursyn ligger ofta föreställningar om en »ursprunglig«, äkta och renodlad arbetarkultur: en heroisk pionjärtid, vars värden och ideal brutits ned. Tendensen till en sådan utvecklingsbeskrivning kan man möta i många sammanhang, under inflytande både av kapitallogiskt tänkande och den tidiga Frankfurterskolans kulturpessimism.

Samma sökande efter »den god och oförstörda kulturen« möter vi i tidigare generationers försök att rekonstruera »den gamla bondekulturen«. Som etnologer har vi ingen anledning att opprepa detta misstag.

De många arbetarkulturerna

Kultur är ett begrepp som kan tillämpas på olika nivåer. I vissa sammanhang ter det sig motiverat att tala i termer av arbetarkulturen, i andra snarare om arbetarkulturerna.

I vårt projektarbete har vi även velat belysa motsättningarna mellan olika skift och subkulturer inom svensk arbetarklass genom att ställa några mycket olika arbetarmiljöer och arbetarerfarenheter mot varandra.

Sverige industrialiserades sent och snabbt. De nya industrierna befolkades av arbetare med högst olika kulturell bakgrund. En analys av den tidiga arbetarklassens kulturbygge måste därför ta sin utgångspunkt i det kulturella arvet och de kulturkollisioner som uppstod mellan olika arbetarkategorier med skiftande erfarenheter och värderingar.

Dessutom måste man beakta att majoriteten av svensk arbetarklass till långt in på 1900-talet fanns ute på landsbygden i mindre lokalsamhällen. Jämfört med den borgerliga kulturen uppvisar arbetarklassens livsmönster långt större regionala och lokala variationer: kulturbygget skedde främst inom lokalsamhällets ram. Till detta kommer så de strukturella ramar som gavs av de stora regionala och branschmässiga variationer i den kapitalistiska produktionsapparatus organisation och utveckling i Sverige.

Lite överdrivet kan man säga att arbetaren inom svensk forskning ofta varit liktydigt med en manlig metallarbetare. Vi vet relativt mycket om honom och andra välorganiserade grupper inom industrin och glömmer därför lätt att den typiska eller genomsnittliga arbetaren inte var metallarbetare eller ens yrkesarbetare utan snarare en tillfällighetsarbetare, ett hembitråde, en skogshuggare eller statarhustru. Det är dessa stora och mer diffusa arbetarkategorier som har varit svåra att få ögonen på i svenska arbetarstudier.¹⁵

De materiella erfarenheter man gjorde som hembitråde i en borgerlig familj eller som skogshuggare i Norrland var i många avseenden helt andra än dem industriarbetarna gjorde.

Det är variationer som dessa vi måste ta hänsyn till i försöken att fånga mångfalden i arbetarklassens livsformer och kulturmönster.

En annan viktig dimension är motsättningarna inom olika arbetarkollektiv: mellan grovarbetare och utlärd arbetskraft på verkstadsgolvet, mellan olika typer av lantarbetare på et gods, mellan arbetare från stadsmiljö och landsbygd, mellan könen och generationerna i arbetarkollektiven.

Inom projektets ram försöker vi belysa dessa variationer genom att kontrastera mycket olika arbetarmiljöer: en verkstadsindustri i ett litet stationssamhälle, ett krisdrabbat skeppsvarv i en arbetarstad, lantarbetare och tegelverksarbetare i en agrar miljö, städerskor och hembiträden i staden, skogsarbetare i Nord sverige. Det är ingen heltäckande bild, men exempelstudierna ger oss möjlighet att borra i själva huvudtemat: vilka krafter skapar splittring, konflikter och motsägelser, såväl mellan olika arbetargrupper som i den enskildes medvetande, vilka krafter verkar sammanhållande, likriktande och enande inom arbetarkulturen.

Kultur som process

Ord som »kultur« eller »arbetarkultur« leder gärna tanken till något ordnat, et system där varje element eller kategori har sin egen plats i ett fullkomnat och välintegrerat mönster. Förankringen av arbetarkulturen i arbetarens vardag kan leda till en tro på att »kulturen« faktiskt existerar där som ett färdigt mönster och inte bara är en abstraktion i forskarens huvud, och att forskarens uppgift är att lyfta fram detta mönster bakom alla dimridåer som beslöjar arbetarens livsvillkor.

Med en sådan utgångspunkt blir kulturanalysen gärna till sökandet efter en statisk ordning, där man försöker sortera bort motsägelserna och inkonsistenserna. Med en dialektisk-materialistisk utgångspunkt blir dessa motsägelser inte till störningsmoment utan själva utgångspunkten för kulturanalysen.

Bilden av en motsägelsefull kultur beror därför inte på brister i teorin utan på att den sociale verklighet som omger människan i sig är fylld av motsägelser och dubbla budskap: inte minst i dagens samhälle och speciellt då i arbetarens livssituation.

Kulturen måste ses som en ständigt pågående proces, vilken får sin näring genom de erfarenheter människor gör i praxis. I detta ständiga återskapande och omskapande alstras kulturella former och traditioner.

Inom mycken kulturforskning har man arbetat med ett ganska statiskt kulturbegrepp, som är överordnat människors tänkande och handlande. I ett sådant perspektiv blir människan gärna till en varelse i kulturens tjänst: ett offer för kultur, tradition och historia. Kulturella förändringar förklaras helt enkelt som förändringar i kulturmönster och inte i människors erfarenheter eller materiella villkor. I den mån man diskuterar hur människan överskrider den etablerade kulturens ramar är det ofta frågan om individer som står långt borta från eller höjda över den grå vardagen. Vårt teoretiska perspektiv syftar till en problematisering av både kultur- och historiebegreppet med en strävan att studera kulturprocessen i relation till vardaglig praxis.

Praxis står här för den situation då människor med sina klassspecifika erfaren-

heter och traditioner möter verkligheten. De kulturella mönster man bär med sig erbjuder matriser för att tolka och organisera intryck, medan erfarenheten står för de förnimmelser och oformulerade känslor som föds genom praxis. Dessa känslor kan fungera som ett kritiskt, korrigerande instrument i kulturbygget och resultera i motsägelsefulla upplevelser av verkligheten. Det kan röra sig om känslor av frustration, apati, förnedring eller glädje, som inte stämmer överens med de kulturella värderingar och kategoriseringar man bär med sig i bagaget. Sådana motsägelser blir speciellt framträdande i arbetarklassens vardag och framträder tydligt i samtalsintervjuer och livshistorier.

Dessa outtalade och obearbetade motsägelser kan efterhand bli så tydliga att de spränger sönder de traditionella kulturella formerna, men de kan också leva inkapslade i medvetandet som en outtalad känsla, en unik erfarenhet.

I mötet mellan arbetarklass och borgarklass, mellan arbetarklassens kultur och borgerlig kultur ser man klart hur olika positioner i samhällsstrukturen alstrar skiftande upplevelser av det kapitalistiska samhället; hur praxis ger olika erfarenheter som genom sin motsägelsefullhet föder konflikter, som inte bara är kulturförändrande utan även på kort eller lång sikt omformar samhället.

Återigen är det viktigt att peka på spänningsförhållandet mellan borgerlig kultur och arbetarkultur. Detta spänningsförhållande ger arbetarklassens kultur både karaktären av subkultur, dvs. konstituerad och delvis definierad utifrån borgarklassens samhällsbygge, och som en motkultur, dvs. ett mer eller mindre organiserat motstånd gentemot detta bygge - ett modstånd som grundar sig på andre samhällserfarenheter.

Kultur- och klassmötet är därför inte ett möte mellan två jämställda parter. Arbetarklassens kulturbygge är kringskuret av klasssamhällets struktur och den borgerliga kulturens hegemoniska strävan. Borgarklassens samhällsbygge gör anspråk på att omfatta alla och den borgerliga kulturen gör anspråk på att förklara den totala verkligheten. Motkultur eller erfarenhet, vare sig den yttrar sig i skolan, i den borgerliga offentligheten eller på fabriksgolvet, tolkas som oförnuft, som felaktigheter eller avvikelser utifrån den dominerande kulturens självförståelse och samhällsförståelse.

Detta beroendeförhållande kan även smyga sig in i analysen av arbetarkulturen. Det är lätt att se kulturen på samma sätt som man gjort inom borgerligheten, som något självklart, statiskt och övermänskligt. Risken är då att själva drivkrafterna i kulturbygget kommer i skymundan: att motsägelserna, konflikterna och allt det inkonsistenta sorteras bort i försöken att finna ett kulturmönster. Därigenom riskerar både kultur och historia att förlora sitt dynamiska och dialektiska väsen. Människan ses lätt som en passiv varelse i förhållande till de kulturformer hon byggt upp. I själva verket är det ju så att dessa former är meningslösa utom när de brukas av människor.

Den typ av kulturanalys vi pläderar för anknyter till humanistiska strömningar inom marxismen och förutsätter en analys där kultur inte isoleras eller avgränsas till ett »överbyggnadsfenomen« eller ett ideologiskt mönster.¹⁶ Kul-

tur produceras och reproduceras i vardagen och därför blir det viktigt att kulturanalysen inte tappar markkontakten.

Noter:

1. Pionjärer inom detta arbete har ofta litteraturvetarna varit. Bl. a. har studier av arbetarlitteratur och arbetarkulturens motoffentlighet sedan flera år bedrivits i forskningsprojekt vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Göteborg under ledning av Brigitta Ahlmo-Nilsson samt vid Avdelningen för litteratursociologi i Uppsala under litteratursociologi i Uppsala under ledning av Lars Furuland.
För två aktuella diskussioner av arbetarrörelsens kulturpolitik, se Per Gustavsson, Lars Rydqvist och Åke Ljunggren: *Mera ljus!* (Stockholm 1979) samt Klas Åmarks inlägg *Socialdemokratisk kulturpolitik och kulturens kris under 1960- och 70-talen* (stencil, Historiska institutionen i Stockholm, 1981). Se även Rita Liljeströms idérika diskussion i *Kultur och arbete* (Stockholm 1979).
2. För en presentation av projektet se Orvar Löfgren: *Kulturgränser och klassgränser*, Tvärsnitt. Humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning, nr. 3, årg. 2, 1980: 15-22. Arbetet förs sedan juli 1981 vidare i ett nytt projekt med titeln »Kulturbygge och samhällsförändring».
3. Detta mönster framträder tydligt i de etnologiska bidragen till »Den svenska arbetarklassens historia», vilka utgavs av Nordiska museet 1943-44 i två volymer med titeln *Arbetaren i helg och söcken*.
4. Mats Rehnberg har redigerat ett stort antal volymer arbetarminnen i serien *Svensk liv och arbete från Nordiska museet*.
5. Bra exempel på denna tradition är Sigurd Erixons *Stockholms hamnarbetare*. Stockholm 1949, Börje Hanssens bidrag till *Svensk stad I-III* (red. Gregor Paulsson, Stockholm 1950-53) samt Björn Hallerdtts *Leva i brukssamhälle. En studie över sociala relationer vid Surahammers bruk 1845-1920* (Stockholm 1957) och Sven B. Eks *Nöden i Lund. En etnologisk stadsstudie*. (Lund 1971).
6. Se Gösta Arvastsons preliminära rapport *Uppteckningar från arbetslivet inom industri och hantverk* (stencil, Göteborg 1978) samt hans uppsatser *Arbete i tid och rum*, Riksförbundet för hembygdsvärdars årsbok 1979 och *Tombola som verklighetsmodell. En studie av chanstagande på storindustriella arbetsplatser* (stencil, Göteborg 1981).
7. Se Ek aa samt hans studie *14 augusti 1894. En bok om arbetarna i bokbinderi och emballageindustrin i Lund* (Lund 1974).
8. Stefan Bohman *Arbetarna och musiken. Körer, musikkörer, visor m.m. inom arbetarrörelsen i Sverige*. Stockholm 1981.
9. Billy Ehn: *Arbetets flytande gränser. En fabriksstudie*. Stockholm 1981. (Denna studie av en mansdominerad arbetsplats är kopplad till en liknande analys av en kvinnoarbetsplats, som nyligen publicerats av Siv Ehn: *Arbete och kvinnoroll. En fabriksstudie*. Stockholm 1981.)
10. Se t.ex. Kerstin Arvidsson m.fl. *Ohs bruk - Ett samhälle ur tiden?* Jönköpings läns museum, rapport nr. 1, 1981 och Agneta Boqvist & Christer Åhlin: *Jonssons gelbgueteri*, Skrifter från Skaraborgs länsmuseum, 1, 1980.
11. Se Anders Gustavsson: *Etnologiska studier kring arbetarmiljöer i Sverige*. Meddelanden från Etnologiska institutionen med Folklivsarkivet, Lund 1979, nr. 83, s. 1-17.
12. Jonas Frykman & Orvar Löfgren: *Den kultiverade människan* (Lund 1979) samt Orvar Löfgren: *On the anatomy of culture*, Ethnologia Europea 1981 (under tryckning).
13. Se diskussion i Löfgren, a.a. 1981.
14. Se Jonas Frykman: *Pure and rational. The hygienic vision: A study of cultural transformation in the 1930's*, Ethnologia Scandinavica 1981, under tryckning.
15. Se t.ex. diskussionen om arbetarkvinnor i Edmund Dahlströms & Rita Liljeströms: *Det patriarkala arvet*. Sociologisk forskning, 1981:2, s. 14-45.
16. Vi tänker framförallt på det »kulturalistiska» perspektiv som utvecklats inom brittisk marxism av bl.a. Raymond Williams, E.P. Thompson och forskare vid Centre for Contemporary Cultural Studies i Birmingham.